

PROBLÉM IDENTITY „STRATENÉHO EURÓPSKEHO SUBJEKTU“

MARTA ZÁGORŠEKOVÁ

Kľúčové slová: identita – porozumenie – reflexia – európsky subjekt – intencia – akt – konzekvencie – kultúra

Úvodná poznámka

Etymológia slova *identita* naznačuje, že z hľadiska vývoja európskej kultúry až latinský jazyk poskytol vhodný výraz na vyjadrenie *binárnej relácie totožnosti – principium identitatis indiscernibilium*.

V intenciách transcendentnej hermeneutiky možno tento fakt chápať v tom zmysle, že až v „taviacom kotli“ multikultúrneho rímskeho impéria vznikol medzi kultivovaným Rimanom a inteligentným „barbarom“ z moabskej púšte problém identity šiestnástich medených sestercií s jedným denárom, alebo jednej drachmy s jednou ovcou.

Princíp identity ($A = A$) spolu s princípom sporu a s princípom *tercium non datur* tvorili základ, na ktorom si na dlhú dobu postavila svoje istoty scholastika. Až pedantný Leibniz postrehol, že síce pojem identity možno chápať ako *úplnú zhodu dvoch entít*, lenže *úplná zhoda* je možná len vtedy, ak ide o *tú istú* entitu. Takže problém identity sa nemôže vzťahovať na entitu samu, ale iba na jej meno, a *vyjadruje zameniteľnosť rôznych mien* pre jedinu entitu.

Tak sa otvorila pre Gottloba Fregeho a pre analytikov nášho storočia cesta, ktorá smeruje čoraz k väčším nejasnostiam ako k slnečnému jasu. Problém sa nezmenšuje, naopak je čoraz hlbší a širší, nabaľujúc na seba okrem Leibnizovho *pluralizmu* a Heideggerovej *diferencie* aj Derridovu gramatologickú *differance*.

Ak subtilná chirurgia postmoderných analytikov ešte dodnes nezašila túto čiernu dieru a nehodila ju medzi haraburdy starého sveta, možno to chápať aj ako prejav jej legitímnej prítomnosti v súčasných diskurzoch.

Pokúsím sa ukázať, hoci s vedomím absencie logického kľúča, že problém identity „strateného európskeho subjektu“ v kontexte kulturológie je rovnako zložitý problém ako v kontexte iných teórií.

Ak *identita* je *binárna relácia totožnosti dvoch entít*, čo nás oprávňuje pýtať sa na dôvody „straty identity“ postmoderného človeka, na problém identity kultúr, národov a štátov, keďže ide o totožné javy. Ak problém identity nie je binárnou reláciou totožnosti dvoch entít, ale psychologickým problémom *prežívania* sveta, tak treba zabudnúť na nástroje analytickej logiky a obrátiť sa k možnostiam menej presných metód, ktoré poskytuje napríklad hermeneutika alebo axiológia. Princíp týchto metód vyjadruje postulát, že hodnoty kultúry platia, ale nemožno ich verifikovať.

Nazdávam sa, že východiskom artikulácie tohto problému „ako kulturológického problému“ by mohol byť postulát, vyjadrujúci, že problém identity je aj problémom binárnej relácie totožnosti dvoch entít, aj problémom *prežívania*. Sebareflexia súčasného človeka totiž ukazuje, že práve on je skutočným reprezentantom nielen dvoch,

ale množstva entít v sebe samom, a keď sa usiluje odhaliť čím a kým vlastne je, zistí, že okrem svojho mena všetko v ňom patrí k minulosti, respektíve sa neustále mení rýchlejším tempom než jeho myslenie. (Napríklad ak si obyvatelia nášho geopolitického regiónu stotožnili identitu svojho občianstva s ideou československého štátu, za niekoľko desaťročí svojho života si museli vystriedať štyri odlišné „štátne identity“ s príslušnými pocitmi imitovanej alebo skutočnej lojality. Alebo ak svoju sociálnu a kultúrnu identitu chceli nájsť v ochrannom ovzduší náboženského či politického fideizmu, mohli cez deň povyšovať svoje sny na národný rubáš, aby ich v noci zasa rýchlo vypárali, lebo ani jeden ženích nebol tým pravým Odyseom, na ktorého Pénélopa čakala.)

V kultúrno-historickom vývoji sa pojem identity naplnil (ba až preplnil) množstvom konkrétne prežitých významov, ktoré nijako nemôžeme usporiadať do logicky koherentného obsahu bez toho, aby raz na jednej strane, inokedy na druhej niečo nezostalo visieť ako nekompatibilný element. Vysvetlenie je dvojaké: buď sú nesprávne naše pojmy, alebo naše myslenie.

Ak identita je nesprávnym pojmom na vyjadrenie toho, po čom dnes túži „stratený európsky subjekt“, nepoužívajme ho, radí nám Michael Foucault. Veď „Ja – to je niekto iný“. Ale sedimenty európskeho subjektu, ako na to poukazuje sugestívny imaginátor Umberto Eco, nemožno rozsekať na vrstvy a zničiť to, čo sa nám nehodí. Kedykoľvek by sme sa pustili sekerami či pinzetami do koralového ostrova včerajšieho dňa našej európskej identity, pod skameneným povrchom by sme narazili na sieť nášho vlastného krvného obehu.

V akej hĺbke sa začína naša európska identita? Nepodobá sa v niečom na obraz, ktorý nám poskytuje história o Skalnom dome, ktorý dal postaviť Abd al-Malik v Jeruzaleme na tom istom mieste, kde predtým stál Herodesov chrám a ešte predtým Šalamúnov chrám, a ešte predtým svätyňa chrániaca kameň, na ktorom chcel Abrahám obetovať svojho syna Izáka, aby Bohu dokázal svoju vieru? Dodnes všetci cítime, že fenická dcéra Európa sa pozerá práve na nás z Jupiterovho chrbta, že hranice spálili práve naše výkriky v poslednom vzdychu Giordana Bruna a miliónov nevinných židov v plynových komorách fašistov.

Od Chammurapiho zákonníka podnes – to je úctyhodná vrstva vedenia i omylov po ceste k našej európskej identite. Každá vrstva je státisícami neviditeľných nitiek votkaná do organizmu našej dnešnej kultúry, ibaže to mnohí nevidia, alebo to nechcú vidieť. Zdá sa, že v procese akumulácie kultúr sa kontinuita a diskontinuita spájajú do akejsi tendencie, ktorá napriek fagomachii hegemonných civilizácií vytvára v istom priestore súrodé a diferencované celky. Túto tendenciu môžeme nazvať tendenciou k identite, lebo ide o proces, ktorý umožňuje, aby kultúry pretrvávali ako hodnotové bohatstvo národov, respektíve ľudstva.

Je zaujímavé, že vo všetkých kultúrach sa uznáva legitimita tradície ako identity, vyjadrená v mytologickom a vedeckom jazyku. Rozdiel je iba v tom, ako sa interpretuje v jednotlivých kultúrach historický čas ako „nositeľ identity“. V judaisticko-kresťanskom svete ide o lineárne chápanie času od aktu stvorenia sveta do posledného dňa apokalypsy alebo vykúpenia.

V konfucianistickej a budhistickej kultúre sa čas poníma ako večné striedanie cyklov bez začiatku a bez konca. Identifikácia s tradíciou má však rovnaký význam všade. Snaha stotožniť prítomnosť s minulosťou smeruje k tomu, aby táto (logicky paradoxná) identita legitimizovala ciele a status prítomnosti. Uvedeným príkladom

ilustrujúcim vrstvy našej identity možno naznačiť, prečo Abd al-Malik a mnohí pred ním i po ňom preferovali kontinuitu teritória. Princípy teritorializmu a temporality sú dva komponenty kultúrnej identity a jej definície. Pričom princíp teritorializmu, ako ukazujú dejiny židovského národa, nie je nevyhnutným elementom definície kultúrnej identity.

Zložitým problémom je snaha koherentne usporiadať v jazyku kauzálnej logiky interpretáciu tohto javu. To je takmer nemožné, iba za cenu „preinterpretácie“ kauzality do jazyka voluntarizmu alebo do jazyka naratívnej historiografie.

„Stratený európsky subjekt“ uväznený v skamenenom brnení svojej viacvrstvovej identity nedokáže hovoriť naraz všetkými jazykmi, ktoré zdedil. A čo je ešte ťažšie, nedokáže sa správať vo svete multikultúry pomocou princípov pluralitnej morálky, lebo jeho hodnoty sa kryštalizovali na osi bipolarity negatívneho a pozitívneho, totožnosti a rozdielu. Ukazuje sa, že vnútorný svet „strateného európskeho subjektu“ sa rozpadáva na nekoherentné, ale nezničiteľné vrstvy jeho identity, ktoré ešte dlho bude musieť vládť so sebou, ak sa nechce zmieriť s tým, že „Ja – je niekto iný“. Rozpad vnútorného sveta sa samozrejme prejavuje navonok v tom, že sa horlivo hľadajú „skutočné“ významy slov, ktorými sme do prasknutia naplnili naše zmysly, a dnes už nemáme istotu, či *iustum* je skutočne spravodlivosť alebo štylistická ozdo- ba hovoriaceho.

Problém identity „strateného európskeho subjektu“ budeme musieť skúmať ešte na ďalšej úrovni – ontologickej štruktúry ľudského konania. Až tu sa v plnej miere odhalí fundamentálna paradoxnosť ľudskej identity, lebo okrem „straty“ subjektivity hrozí, že človek nemá „ontologicky“ zabezpečenú ani svoju individualitu.

Ontologická interpretácia ľudského bytia vychádza z troch rudimentálnych elementov konania, ktoré môžeme označiť s požičanými termínmi od Heideggera a Husserla ako *intencia*, *akt* a *konzekvencia*. Intencia ako zameranosť našej vôle je vnútorná subjektívna potencia, ktorá je identická so svojou energiou, svojím vnútorným svetom. Čistá intencionalita vôle (nie poznania) sa opiera o slobodu vedomia a konania individua. Táto sloboda prezentuje identitu Ja.

Akt vôle môžeme chápať ako okamih, keď konáme tu a teraz. Prezentovať identitu medzi intenciou a aktom je v schopnostiach subjektu, ktorý *chce* a *môže*. Je to klasicky ponímaný človek európskeho myslenia, ktorý kráča svojou históriou vyzbrojený rozumom, vôľou a industrialitou. V každom akte svojho konania však stojí nad priepasťou konzekvencií svojich vôľových aktov. V štruktúre konania intencia a akt sú „v rukách konajúceho“, ale *konzekvencie* sú oddelené od neho hlbokou priepasťou, ktorá neumožňuje, aby človek vlastnou vôľou mohol zvrátiť alebo napraviť neželané následky svojich úmyslov.

Iba v budhistickej kultúre panuje viera, že v cyklickom pohybe času sa raz nevyhnutne vrátia konzekvencie našich skutkov (karma).

V lineárnom judaisticko-kresťanskom chápaní je čas nenávratný, teda z ontologického hľadiska ani konzekvencie našich činov sa k nám ako k individuíam nevracajú, nie je v našich silách usmerniť ich zavŕšenie v mimo-individuálnom svete. Ak sa odpútame od teologickej formy tohto chápania času vo vzťahu ku konaniu, jasne uvidíme priepasť, ktorá sa v ľudskom bytí otvára v každom akte konania. To je absurdita, paradox alebo niečo iné, no v žiadnom prípade nie identita. Nie je v našich silách vytvoriť súlad medzi úmyslom a následkom vlastných vôľových aktov. Preto Immanuel Kant upozornil, že pre individua hodnoty jeho činov vznikajú už v *úmys-*

loch, nie v konzekvenciách. Konzekvencie totiž bez našej účasti nemilosrdne „odkazujú“ (Jan Patočka) naše činy do ľudského sveta iných, kde žijú životom, ktorý my už nemáme možnosť koordinovať.

Toto je fundamentálna *differänce*, neprekonateľná, iba ak pomocou metafyzickej obety v mene druhých. Nad touto *differänce* sa môžeme iba pokúsiť o vzájomnosť (Martin Buber) ako Boh na Michelangelovej sixtínskej freske v okamihu, keď daruje Adamovi dušu. Problém ontologickej a subjektívnej identity je neriešiteľný. O probléme kultúrnej identity môžeme aspoň rozprávať príbehy.

Adresa autorky: doc. PhDr. Marta Zágoršeková, CSc., katedra diplomacie a svetových dejín, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov Univerzity Mateja Bela, 974 01 Banská Bystrica

Identity Problem of “the Lost European Subject”

Marta Zágoršeková

Key words : identity – understanding – reflection – European subject – intention – act – consequences – culture

This essay attempts to find possibilities to define identity from logical, philosophical and cultural point of view. The starting point of presented reflections is a logical problem of defining identity in the classical as well as non-classical logic as a sameness. The author concludes that human identity cannot be examined as a “clear” logical problem because every abstraction causes a paradox. This is why the author recommends to use more subtle methodology in the examination of this problem, as offered by hermeneutic and axiology. In the further steps, the author also uses the hermeneutic method in order to understand

self-reflection of the European subject which feels the loss of its own identity as well as contradiction in its own behaviour. She suggests that the feeling of split identity originates – in accordance with interpretation of existence by Heidegger and Derrid – in the ontologically seen difference between the will and consequences of an act. Hiatus between the intention and consequences of an act in post-modern culture is presented as the loss of identity of the European subject. The author adds that the reflection of crisis of individuality exists in the current culture as well.